

הזיק חלק של חליפה – כמה ישלם

המקרה:

אשה ביקשה ממכרה להעביר שקית ובה **חלק אחד של שמלה/חליפה** לידי כלתה. השליחה איבדה את השקית מחמת רשלנות. **הכלה טוענת** שהיא לא תלבוש חלק אחד של השמלה בלא החלק השני התואם, ועל כן היא תובעת מהשליחה לשלם על פשיעתה דמי חליפה שלמה, כולל החלק השני.

השליחה טוענת שאומנם פשעה בחלק אחד של השמלה/החליפה וחייבת בתשלומיו, אך החלק השני קיים בידי בעליו, ואינה מחוייבת בדמיו.

הצעת פשרה שתשלם על תפירת חלק אחד תואם נדחתה, והצדדים מבקשים לדעת מה היא שורת הדין במקרה זה.

תשובה

המזיק חלק ממוצר שלם ולא ניתן לבודד את הנזק מהמכלול, ובכך ישנה השלכה על המוצר כולו, מחוייב לשלם על הנזק שארע לכלל המוצר.

על כן, אם לא ניתן למצוא חלק תואם שניתן ללובשו עם החלק הקיים, מחוייבת השליחה שפשעה לשלם דמי שמלה/חליפה מלאים.

כן יהא הדין אם יזיק נעל אחת, עגיל אחד, חלק של מעבד מזון, או אחד מבולמי הזעזועים של הרכב והבעלים נצרך משום כן להחליף גם את הבולם השני, יחוייב בתשלומי שני החלקים.

אך אם הזיק להרסינה או לזגוגית חלון אחת, ומחמת התאמה יש להחליף את כל החדר, וכן שנצרך להחליף שני גלגלים בשל נזק לגלגל אחד, לא יהא חייב בהוצאה זו מדינא, שכן אין בכך נזק בידיים לסט כולו, אלא רק גרמא הוא, וחייב בידי שמים.

נמוקי הדין

גרם היזק מבלי שעשה בו דבר

יש לדון לגבי מחויבותה של השליחה בחלק החליפה שלא הזיקה אותו בידיים, שכן כלל לא נמסר לה לשמירה ואין לה כל זיקה אליו. האם כיון שבשל מעשי פשיעתה נגרע ערכו של חלק זה, תתחייב השליחה בתשלומי ערכו.

הגמ' בב"ק בדף כו. הביאה את דעת רבה שאמר: 'זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים או כסתות, בא אחר וסלקן או קדם וסלקן, פטור'. ונחלקו הראשונים בטעם הדין.

הרא"ש בב"ק פ"ט ס"י יג כתב בטעם הדין: 'והמסלק כרים וכסתות אע"ג דברי היזקא, לא עשה מעשה בגוף הממון'. וכן מבואר בראב"ד בהשגתו בהלכות חובל ומזיק פ"ז ה"ז שאין לחייב על דינא דגרמי זה: 'לפי שלא עשה בכלי שום מעשה'. וכן נקט ר"י בתוס' בב"ק בדף כו: בד"ה 'קדם וסלקו' שזה נחשב גרמא. לדבריהם יש לחייב אדם רק על נזק שעשה בידיו, אולם אם הוסב נזק מבלי שנעשתה פעולה בגוף הדבר שניזק, אין לחייב את המזיק על כך.

אולם הרמב"ם בהלכות חובל שם פסק בדין המסלק כרים וכסתות וניזק הכלי שחייב: 'כאילו שברו בידו, שסלוק הכרים והכסתות גרם לו שישבר'. זאת בניגוד לדעת רבה שפטור. ובטעם הדין כתב הרי"ף בדף יב. הובא גם בתוס' שם בב"ק כו: שרבה סבר שדינא דגרמי פטור, אך אנו חולקים וסוברים כשיטת אמימר שהובא בב"ק בדף צח. שחייב

על דינא דגרמי: 'אמר אמימר מאן דדאין דינא דגרמי מגבי ביה דמי שטרא¹²⁹ מעליא', על כן יש לחייב על הסרת הכרים והכסתות, הגם שלא עשה מעשה בידים בגוף הדבר שניזק משום דינא דגרמי¹³⁰.

נמצא שלדעתם יש לחייב את המזיק אף על החלק השני שלא איבד, שכן מחמתו איבד את ערכו, וכן פסק השו"ע בס"י שפ"ו. לעומתם הרמ"א שם פסק כדעת הר"י, הרא"ש והראב"ד שיש לו לשלם רק על החלק שאיבד בידיו או בפשיעתו, ולא על החלק השני.

אולם במשפטי התורה ח"א ס' כב באר שאף לשיטת הרא"ש והראב"ד יש לחייב לא רק דמי נעל אחת בלבד. שכן על המזיק לשלם את שווי החפץ שניזק כפי השומא שנמכר באיזור הנזק, הוי אומר שצריך לשאול בחנות באיזור כמה עולה נעל זה יחידה. ומסתבר שאין מוכרים חלק אחד מזוג, ועל כן תמחור נעל אחת שהזיק בפשיעתו וחייב עליה, יהא כזוג נעלים.

חיובו של המזיק נעל אחת או עגיל אחד

מצאנו שאלה זהה למקרה הנדון בספר דברי הגאונים ס' צו אות נח וזה הלשון שם: 'ראובן השאיל לשמעון ב' נזמי זהב... ושניהם שוים מאה זהובים ונאבד ממנו אחת מהם. והאחת לעצמה לפי שאין לה בן זוג אינה שוה רק שלשים זהובים. וראובן תובע משמעון שבעים זהובים לפי חשבון הנ"ל. ושמעון משיב שאינו צריך לשלם רק שלשים זהובים כפי ששוה זה הנשאר (כשווי של עגיל אחד)'.

והביא שם מחלוקת בפסיקת דין זה: 'עיין בשו"ת זרע יעקב ס' טז שפסק דעבדין מציעתא שישלם לו חמישים כפי שהיה שוה עם בן זוגו. והביא ראייה לזה מעובדא דאליעזר זעירא בפ' הכונס דף נט. ועיין בשו"ת קול אליהו סימן יד שפסק דמחייב לשלם גם הפחת של שיווי הנשאר, דהיינו שבעים זהובים... והביא ראייה מהא דפ' הזהב דף נח: דטעמא דרבי יהודה דבהמה ומרגליות אין להם אונאה משום דאדם רוצה לזווגם'.

הרי שלדעת הזרע יעקב יש לשלם כממוצע, כלומר חמישים זהובים. ואילו הקול אליהו פסק שצריך לשלם גם הפחת של שווי הנשאר, וסבר שאינו יכול לומר קים לי כפוטרים.

וכתב עליו דברי הגאונים שאף שדבריו נדחים כמובן לכל מבין, מ"מ דבריו נכונים לדינא: 'כיון שהשומר מחויב לשלם כל הפסד שיבוא על ידו אפילו בגרמא בעלמא... וא"כ מה לי הפסד הנאבד הפסד הנזם שנשאר - הלא על שניהם נעשה שומר, ועל ידי גרמתו נפחת הנזם הנשאר משווי. וכ"כ בשו"ת תועפות ראם ס' ט... באומן שנתנו לו לתקן זוג נזמים ואבד אחד מהם, ופסק דמחויב לשלם כל הפחת גם (את מה שנפחת) מזה הנשאר'. וסיים בהמשך דבריו: 'כשמחזיר רק נזם אחד שאינו שוה רק דינר אחד, הוי כמו שמחזיר לו רק חצי כלי. וגם כל אדם הרואה

¹²⁹ הרא"ש והרשב"א הביאו שיטת הראב"ד שסבר שאמימר חלק רק על שורף שטר, אבל בזרק מטבע לים, שף מטבע וצורם אוזן בהמת קודשים מודה שפטור, ואין לחייב משום גרמי שכן אינו מזיק כלל.

ולשיטת הראב"ד נחא שדברי אמימר נסבים על שטר בלבד, אולם שיטת הר"ף ודעימיה טעונה ביאור מדוע לא התייחס אמימר בדבריו לגבי יתר המזיקים בגרמי.

הסמ"ע בס"י שפ"ו סק"א יישב שאמימר נקט דווקא שטר לרבותא, שחייב על כך אף שאין גופו ממון משום גרמי, כל שכן יתר המזיקים בגרמי. הש"ך שם סק"א הקשה מנא לן לאמימר שחייב על שטר משום דינא דגרמי, והלא אין גופו ממון, ויתכן ופטור. ובאר הקצוה"ח שם סק"א שחייב משום גרמי אינו של שטר הנייר שנשרף, אלא שגרם הפסד לחברו, ועל כך יש לחייבו אף שאין גוף השטר ממון.

הש"ך שם הוכיח שההלכה כדעת הראב"ד שחייב גרמי הינו קנס חכמים היכא ששכיח. ואמימר דיבר בשטר בדווקא שהוא מקרה שכיח, אך זורק מטבע לים וצורם אוזן בהמה אינה מציאות שכיחה, ועל כן לא קנסו חכמים משום גרמי.

¹³⁰ דעת הרמב"ן בקונטרס דגרמי והתוס' בב"ב בדף כב: שחייב על דינא דגרמי הינו מהתורה. אך תוס' בב"ב שם הביא שיטת הראב"ד וכן תוס' בב"ב בדף נד. ובדף עא: בשם הריב"א שחייבו הוא מדרבנן, וכן נקט הש"ך בס"י שפ"ו סק"א. ישנן כמה נפק"מ בין השיטות:

א. חיוב השוגג והאנוס. הרמב"ן שם והש"ך שם ובסק"ו כתבו שחיובו של השוגג והאנוס תלויים בשאלה אם חיובו מהתורה ואז חייב ככל אדם שמועד לעולם. אך אם חיובו הוא מדין קנס, אין לקנוס את השוגג והאנוס. ברם התוס' בב"ב כתבו בשם הראב"ד שהיו קנס מדרבנן אף בשוגג. הקהלות יעקב בב"ב סק"ב לו אות ב העיר שגם אם חיובו מהתורה, אין לראות זאת כאדם המזיק, אלא כנזק ממון, ועל כן אין לחייב על הנעשה בשוגג, כמו בממונו שהזיק.

ב. חיוב על היורשים. השו"ע בס"י שפ"ו סעי' א פסק שיוירשי 'מוסר' שמת צריכים להחזיר את התשלומים שחייב. ובארו הש"ך והגר"א שם שחייב זה תלוי ביסוד חיוב גרמי, ולשו"ע חיובו מדינא ועל כן חייבו את היורשים, אך לריב"א שחייבו רק מקנסא לא קנסו את היורשים.

ג. הודאת בעל דין בגרמי. הש"ך בס"י שפ"ו סק"ב נא הביא את דעת הי"ש"ש שלהבנה שגרמי הוי קנס, אין לקנוס בשל הודאת בעל דין, כדיני קנסות שאין אדם משלם קנס על פי עצמו. אולם הש"ך עצמו חלק עליו ונקט שיש לחייב על קנס אף בשל הודאת בעל דין, שבקנסות שמדרבנן לא חל פטור זה, וחייבו חכמים וקנסו אף בהכי.

ד. חיוב בגרמי על חמישה דברים. הקצוה"ח בס"י ש"ס סק"ב ובס"י שלג סק"ב הביא שיטת הרמ"ה שיש לחייב רק בנזק, אך הרמב"ן שם והמחנה אפרים בגזילה ס"י יא סברו שחייב גם בחיוב שבת. שכן אם חיובו מדינא חייב ככל אדם המזיק אף בשבת, אולם אם רק קנסא הוא, יתכן וחייבו וקנסו רק על הנזק ותו לא.

שאין לו זוג ניכר אצלו שאינו שווה רק דינר והוא כמו היזק ניכר, ואיך יכול לומר הרי שלך לפניך חצי כלי וההיזק ניכר לכל אדם, כי הכל יודעים שאין שום א' משתמש בנזם א' רק בב' נזמים שונים בתמונתם'.

היוצא מהנאמר בספר דברי גאונים, שדוקא שומר שחייב אף בגרמא, חייב לשלם את הפחת שנגרם לנשאר, אבל מזיק ממש הפטור בגרמא אינו חייב לשלם נזק כזה.

וכן סבר הגאון ר"ש נטנזון בעל השואל ומשיב בהסכמתו לספר דברי גאונים וכתב: 'בדבר ראובן שהשאל לשמעון שני נזמי זהב ששניהם שוים מאה זהב ונאבד א' מהם והא' לעצמו אינו שווה אלא שלושים ותובע ראובן שבעים, ושמעון טוען שאינו צריך לשלם אלא חמישים, וכתב שם עפ"י ב"מ צט ב שדוקא במזיק מקילים שישלם לפי ערך ביחד, אבל שומר מחייב לשלם כל מה ששוה, ששומר חייב לשלם כל ההפסד'.

מראייתו עולה שדוקא שומר שאין מקילים בתשלומיו חייב לשלם כל היזקו, אבל מזיק שמקילים ביה אינו חייב לשלם כל היזקו. אלא דחילוקו שונה מחילוק הדברי גאונים, שכן הדברי גאונים חילק מדין גרמא ששומר חייב ביה, ואילו השואל ומשיב מחלק על יסוד הדין שאין מקילים אלא למזיק.

בערך ש"י ס' שד"מ סעי' ב ובתשורת ש"י בס' תרלט כתב שפטור על החלק השני שלא עשה בו מעשה, משום שהיו הזק שאינו ניכר. ויכול לטעון קים לי כפוטרים.

אך בשער המשפט בס' קעו סק"ד החמיר בדין המזיק באופן זה, וסבר שכשעשה מעשה בידים אינו יכול לטעון הרי שלך לפניך בהיזק שאינו ניכר (אולם המשנה למלך בהלכות חובל פ"ז ה"ג פטר אף שעשה בידים וסבר שאפשר לומר הרי שלך לפניך). ועוד שהיו היזק ניכר, שניכר לכל שערך עגיל אחד ירד מכמות שהיה לו זוג.

לפי הנראה עד כה, ישנה מחלוקת בדין זה, ויכול המזיק לפטור עצמו בטענת קים לי כשיטות אלו.

דעת החזו"א – המזיק חלק ממכלול, חייב בנזק שנעשה לכל

ברם החזו"א ב"ק ס' ו אות ג הציב גישה חדשה לעיון בדיון מעין זה: 'יש לעיין הלא בכלי או בהמה שהיזקה שמין את כל הבהמה כמה היתה שווה וכמה היא שווה, וזו שומת הנזק, א"כ הדין נותן ששמין את השדה כמה נפחתה דמיה, והכא לא שיימין כל השדה למכור אלא הקמה בלא קרקע בס', ולזה מצרכין קרא ובלא הפסוק היינו שמין את הנזק בפני עצמו (כלומר, מדוע יש לשלם על הערוגה שניזוקה בלבד מבלי להחשיב את הנזקים העקיפים שנגרמו לשדה). ו"ל דלא דמי לכלי ובהמה, דהתם השווי הוא מחמת שלימותו, ובשלימות צורתו הוי כלי והוי בהמה, וכל חלק וחלק אינו כלי ואינו בהמה, וההיזק נעשה בהפרד חלק ממנו. והלכך השומא על כל הכלי, אבל אכלה תבואה מן השק אין שמין כל השק, שאין שק קונה שם לעצמו אלא כל גרעין וגרעין בפני עצמו, ואם אכלה מן השק משלמת מה שאכלה, והיה הדין נותן שגם באכלה קמת שדה שמין בפני עצמה, ובזה חידשה התורה ששמין אגב שדה אחר'.

מדברי החזו"א מבואר ששומת הנזק נמדדת כל דבר ודבר לפי עניינו. יש דברים שכל חשיבותם, יופיים ושימושם הוא בחפץ שלם, וכשחלק מהם ניזוק פירושו של דבר, שכולו ניזוק, דמכיון שחסר בשלימות חסר בכל. ומנגד, יש חפצים שמורכבים מיחידות רבות אבל אין לצירופם שום חשיבות עצמית, וכל חשיבותם היא חשיבותה של כל יחידה בפני עצמה. ונותן החזו"א דוגמאות לדבריו, כלי או בהמה אין חשיבות אלא לחפץ שלם, משא"כ גרעיני חיטה בשק וקמת שדה (אילולא חידוש התורה) יש לכל יחידה חשיבות נפרדת, ואין למכלול היחידות חשיבות נוספת. נמצא שאם נעלים ועגילים נמכרים רק בזוגות, הרי יש לראותם כיחידה אחת, והיזק למקצתו הוי כהיזק לכולו.

כן נקט במשפטיך ליעקב ח"א בס' ז עמ' צט ודן על פי זה שאם יזיק אדם אריח יוקרתית או שמשת חלון מעוצבת לא יוכל להפטר בתשלום נזקו גרידא, אלא יש להחשיב את הנזק לכלל הסביבה בו מצוי. וישנם מצבים שיחייב המזיק להחליף את יתר החרסיות שיהיו תואמות במראה.

לכאורה יש מקום לחלק בין המקרים, וכל היכא שהוגדרו החלקים כאחד, נזק במקצתו מהווה נזק בכולו. ועל כן לא נאמר שהיזק רק רגל של פרה אלא היזק פרה, וכן נאמר שהיזק את סט החליפה, הנעלים והעגילים. שהרי אם יזיק וישרוף חוט במכונה יהא חייב בתשלומיה, ולא נאמר כי היזק רק חלק אחד קטן ויתר המכונה תקינה, כן הדין אף אם יזיק חלק העומד בפני עצמו. ברם כשלא מוגדרים החלקים כאחת, אף שיש זיקה ביניהם, לא נאמר שהיזק הכל בשל המקצת. ולא יתכן לראות בנזק בחלק מהחרסיות שהיזק את כל החדר בידים, אלא הוי גרמא בלבד. ומשום כן, אם יזיק לצמיג ומחמת כן נצרך להחליף שני צמיגים (כך מצריכים הראשיות בשעת הצורך, שתהא שחיקת גלגלים שווה, בכדי שתהיה יציבות לרכב), כיון שצמיג נמכר כבודד, לא יהא חייב על משנהו, אלא רק מדין גרמא.

על פי דברינו, אם יזיק לחלק ממכונת מעבד מזון, ולא ניתן להשיג חלק חלופי, יהא חייב בתשלומי מעבד שלם. וכן אם יזיק לבולם זעזועים של הרכב ומחמת כן נצרך להחליף את שני הבולמים (שכך נהוג להחליף, בכדי שתהיה יציבות לרכב, ומכר בזוגות), יהא חייב בדמי שניהם, שכן תמיד מחליפים שנים כאחד, ומוגדר הנזק שהיזק לשניהם.

וכן פסק מו"ר הג"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א הישר והטוב ח"י עמול' יד לעורר ולא למעשה שיש לחייב מדינא דגרמי לשלם על חליפה שלימה כשיצטרך מחמת נזק זה לקנות. אולם סייג חיוב זה, שאם היתה זו חליפה וסט משומש שערכו ירוד, לא יהא חייב בתשלומי סט חדש, אלא כערך שהזיק.

אולם המזיק לחליפת גברים קלאסית, כיון שיכול למצוא חלופות רבות, ואף מצוי שהולכים עם חלק שאינו דומה בדיוק למשנהו, לא יהא חייב לשלם אלא על חלק שהזיק בלבד. הגם שהיתה זו חליפת שבת או יו"ט שקנאה במיוחד ליעוד זה, כיון שיכול להשתמש בה באופנים שונים, אין לראות בנזקו לחלק אחד כנזק במשנהו, אלא בגרמא בלבד, ויהא חייב בידי שמים (ואכתי צ"ע, אם הניזק אינו נוהג לילך בחלקים שאינם תואמים, או שמצוי בקרב אנשי המקפידים על התאמה מליאה, אם אכן יוגדר שהזיק את שני החלקים כפי שנהוג להתייחס בשמלת נשים. או שכיון שהרוב לא קפדי על כך תמיד, אין לראות במציאויות אלו כיחידה אחת. וצ"ת).

הזיק בכוונה עגיל ונעל אחת

אם הזיק בידיים בכוונה חלק אחד יש לחייבו גם על החלק השני שערכו ירד.

כן יש להוכיח מדינו של השו"ע בס' רכט סעי' ב שפסק: 'יש מקומות שנהגו אפילו היה בהם מחצה שמרים, או שהיו בפירות עפר או תבן או מין אחר, ימכור כמות שהוא. לפיכך הבורר [צרור] מתוך גרנו של חבירו, נותן לו דמי חטים כשיעור צרור שברר, שאילו הניחו היה נמכר במדת חטים'. במציאות זו, לא החסיר מהמוכר חיטין כלל, אלא מנע ממנו למכור שווי של חיטין, וחייב על כך. הרי שיש לחייב על הגורם לחברו נזק ומפחית ערך ממוני.

הקצוה"ח בס' ד"ש סק"ב הקשה מדוע הסוגיא בב"מ בדף צט. חייבה את הגוזל חבית תמרים כאילו מכר חבית ביחד, ולא אמרין ששוות כאלו קנו תמר תמר בנפרד. ולעומת זאת חייבו את הסבלים לשלם כפי שהיה נמכר בשוק אחד אחד, בניכוי הוצאות הטיחה שלא היו. ובאר הקצוה"ח שפועל הינו מזיק בגרמי את הרווח ועל כן חייב לשלם את הערך שהיה מרוויח, לעומת הגזלן מחוייב לשלם את ערכו כדהשתא. הרי שכאשר ישנה כוונת הזיק יש לשלם על שביקש להזיק.